

profil langt stærkere op end rigshofmesterens. Først og fremmest er dog Birger Gunnersens fysiognomi blevet rigere udformet. Selv om et og andet moment vel nok skal tages op til revision<sup>1</sup>, rummer det dog saa mange fine og skarpe iagttagelser og antydninger af indtrængende forstaaelse, at man ønsker dette portræt udvidet til en fuldstændig biografi. Dog, dette ønske maa ikke fortrænge et andet. Tidligere ved afhandlingen om »Abraham Brodersen« (Hist. Tidskr. 11. r. III) og nu ved dette arbejde har forf. indgaaende skildret den første og den sidste fase af det saa vigtige og interessante begreb, der kaldes »Adelsskandinavismen«, og hvis hele historie han saa fortjenstfuldt har ridset op i en artikel med denne titel (Nordisk Tidskrift 1951; jfr. hans artikel Union og Ærkebiskop *ibid.* 1957). Vi saa gerne dette lille rids erstattet af en fyldig monografi fra hans pen.

*Aksel E. Christensen.*

#### **Nogle bemærkninger om dommene over Poul Laxmand.**

Redegørelsen for den sag, som efter Poul Laxmands død blev rejst imod ham, indtager — som man kunne vente — en central plads i dr. Henry Bruuns afhandling. I denne sag konfronteredes de to personer, hvis indbyrdes forhold er bogens hovedtema, paa afgørende maade, selv om det ikke var rigsraadet med dets præsident Birger Gunnersen, som hæftede landsforrædernavnet paa den afdøde rigshofmester. Hovedanklagen: ved brev og bud at have sat opstanden i Sverige imod kong Hans i gang, var imidlertid den samme for rigsraadet og Sjællandsfarlandsting, og begge domstole ansaa anklagen for bevist.

Siden Poul Helgesen i 1524 betegnede rigsraadsdommen som en »iniqua sententia«, aftvunget rigsraadet ved vold og trusler, har historikerne diskuteret denne dom, og selv om flertallet har anset dommen for urigtig, er der dog ogsaa dem, som ikke har villet bryde staven over Poul Laxmands dommere. Det er derfor baade nærliggende og fortjenstfuldt, at forfatteren har taget den opgave op til bunds at undersøge de to domme og deres indbyrdes forhold.

<sup>1</sup> I sin opposition fremdrog universitetslektor N. Skyum-Nielsen, at B.G.s personlige »haandeksemplar« af kong Hans's haandfæstning (AM. 4to nr. 23) har marginalnoter, der rummer en alvorlig trusel mod forf.s opfattelse af ærkebispens holdning under forhandlingerne om kong Christian II.s haandfæstning (s. 132 f.), og som i alle tilfælde kræver en ny og dybtgaaende undersøgelse.

Resultatet af denne undersøgelse udtrykker forf.s s. 108 saaledes: »Begge domme er saaledes formelt korrekte, sagligt uholdbare«.

I denne tilspidsede formulering kan forf.s konklusion næppe betegnes som helt tilfredsstillende; men den forudgaaende argumentation giver et klarere udtryk for forf.s opfattelse, der i lidt mindre sententios form kan sammenfattes paa følgende maade.

Rigsraadsdommen gik alene ud paa erstatning, ikke paa straf og var forsaavidt formelt helt i overensstemmelse med dansk ret. Landstingsdommens fredløserklæring af en afdød havde ligeledes hjemmel i ældre dansk ret. Grundlaget for begge domme var derimod f. s. v. angik forræderisigtelsen, en vag og almindelig holdt sigtelse, umulig at forene indholdsmæssigt med Poul Laxmands i hvert fald indtil 1501 førte unionspolitik. Hvad angik kritikken af kongen, var den reelt betydningsløs, idet der ikke fandtes nogen lovbestemmelse, som forbød en saadan kritik.

Til trods for forf.s bestræbelser for at undgaa den uklarhed i tankegangen, som kendetegner ældre forfattere, kan han dog ikke siges at have frigjort sig for disses problemstilling, og det vil derfor være nødvendigt at fremkomme med nogle kortfattede metodiske betragtninger.

Ved bedømmelsen af en dom fra ældre tid er der altid to spørgsmaal, som melder sig, og som maa holdes skarpt ude fra hinanden. Det ene er:

1. Maatte de paa domsafsigelsens tid gældende retsregler, anvendt paa de kendsgerninger, der forelaa som beviste for domstolen, nødvendigt føre til det af denne fastslaaede resultat?

Det andet spørgsmaal er:

2. Ville sagen, hvis den kom til paakendelse idag, have faaet et andet udfald end dengang? Er vi i kraft af en friere adgang til at bedømme bevisernes vægt og maaske et fyldigere bevismateriale i stand til at anlægge en »rigtigere« bedømmelse; end datidens dommere gjorde?

Det er klart, at begge spørgsmaal paa samme tid vil kunde besvares bekræftende. Svaret paa det første spørgsmaal forudsætter alene et indgaaende kendskab til datidens retsliv, som dog kan være mere eller mindre vanskeligt at erhverve, hvorfor besvarelsen naturligt overlades til retshistorikerne. Svaret paa det andet spørgsmaal vil altid blive mere eller mindre hypotetisk, idet tilvejebringelsen af nyt bevismateriale vil blive præget af

tilfældigheder og navnlig komme til at savne det korrektiv, som ligger i den anden parts mulighed for at føre modbevis.

Hvis de to spørgsmål blandes sammen — saaledes som det jævnlig er sket i den foreliggende litteratur — fremkommer urimelige resultater. Man vil saaledes komme til at lægge datidens dommere til last, at de ikke udøvede det efter nutidens opfattelse rimelige skøn over de forelagte bevisligheder, uagtet de efter lovens regler ikke havde nogen adgang hertil. Omvendt kan man ud fra en senere tids opfattelse af, hvad der kræves til et bevis, komme til at stille krav om en dokumentation, som det bevarede kildemateriale ikke kan opfylde, uden at dette udelukker, at en saadan dokumentation faktisk har foreligget. Sætningen: *Quod non in actis, non in factis* er farlig at arbejde med.

Naar man som forf. opstiller en sontring mellem en *formel* korrekt og en *saglig* rigtig afgørelse, bliver problemstillingen imidlertid ufuldstændig, og forf. bliver derfor svar skyldig paa det afgørende spørgsmål, om den omstændighed, at datidens dom over Poul Laxmand var formelt korrekt, overhovedet aabnede mulighed for, at dommerne kunne være kommet til et andet resultat efter datidens ret. Hvis dette er udelukket, maa dommen siges ogsaa at være sagligt rigtig, og en senere tidsalders opfattelse af, hvad der burde være udtalt i dommen, har forsaavidt mindre interesse, men frembyder paa den anden side den fare, at det til forklaring af en eventuel afvigelse herfra, direkte eller indirekte gøres gældende, at dommerne handlede imod bedre vidende.

Forf.s redegørelse for, hvad der foregik under sagens behandling er korrekt nok, men han har ikke — hvilket man næppe heller kunne forlange — tilstrækkelig aabent blik for de juridiske konsekvenser af det passerede.

Hvad var nemlig den processuelle konsekvens af, at Poul Laxmands arvinger afviste opfordringen til at »fordeytinge« hans gerninger? Besvarelsen heraf forudsætter, at man ikke er i tvivl om, hvad det var for en slags beviser, der kunne blive spørgsmål om. Paludan-Müller antog med urette, at der var tale om, at arvingerne skulle føre et egentligt bevis for hans uskyld — hvilket til alle tider vil være vanskeligt og paa dommens tidspunkt praktisk uigennemførligt. Datidens ret kendte imidlertid ikke til en saadan form for bevisførelse. En bevisbyrde i moderne forstand laa middelalderens tankegang fjernt. Datidens processuelle system var udtryk for en ordning, hvorefter enten den ene eller den anden af parterne havde en bevisret, idet beviset normalt bestod i partsed med mededsmænd, et bevismiddel, der alene forudsatte, at den paagældende part — som var direkte

interesseret i sagens udfald — havde kendskab til sagens realitet. At et saadant forholdsvis nemt befrielsesbevis kunne anvendes over for en forræderisigtelse, fremgaar af den af forf. (s. 74) omtalte sag imod Oluf Stigssøn Krognos, under hvilken denne den 20. oktober 1501 fralagde sig Birger Gunnersens sigtelse imod ham for at have lagt raad op imod kong Hans sammen med flere gode mænd. Antallet af mededsmænd var her tre tylfter. Naar Poul Laxmands arvinger, blandt hvilke Oluf Stigsen ogsaa befandt sig, vægrede sig ved at efterkomme opfordringen til at aflægge ed, kan forklaringen kun være den, at de ikke følte sig saa overbevist om Poul Laxmands uskyld, at de dristede sig til at aflægge eden. Den processuelle konsekvens heraf var, at de maatte anses for at have indrømmet sigtelsens rigtighed.

Naar dette var tilfældet, var rigsraadets opgave alene den at paadømme sagen efter sagsøgerens paastand. Paa dette punkt er forskellen mellem datidens og nutidens behandling af tilstaaelses-sager mindre, end mange maaske forestiller sig. Dog forlanger den gældende retsplejelov, at sigtelsens rigtighed skal være *bestyrket* ved de iøvrigt foreliggende oplysninger. Om noget tilsvarende var tilfældet omkring aar 1500, lader sig ikke sige, men meget sandsynligt er det ikke.

Som af forf. anført, blev anklagematerialet forelagt, efter at arvingerne havde afgivet deres erklæring om ikke at ville aflægge partsed med mededsmænd. Forf. understreger med rette, at der intet er oplyst om, under hvilken form og med hvilke bevisligheder det skete (s. 96). Umiddelbart derefter fastslaar han, at det af det højst elliptiske »vi forfore« ingenlunde kan sluttet, at der ikke var tale om, at kongen fremførte beviser. Heri er jeg ganske enig. »Forfare« er i datidens sprog et flertydigt udtryk. Det kan ikke blot betyde *erfare*, altsaa en passiv tagen til efterretning, men ogsaa *konstatere*, d. v. s. tilvejebringelsen af en egentlig overbevisning, og da ordet en menneskealder senere gennem Christian III's recesser overgik i lovsproget, betød det endog udfoldelse af en vis aktivitet for at udfinde sandheden<sup>1</sup>. Man kan derfor ikke udelukke muligheden af, at der kan være forelagt endog ret stærke beviser for anklagens rigtighed. At disse beviser ikke refereredes i dommen, var i god overensstemmelse med datidens juridiske stil. Et saadant referat ansaas for overflødigt. Ogsaa paa dette punkt er der mindre forskel mellem datidens domme og nutidens, end man almindeligvis gør sig klart. I domme i nævnings-sager savnes oplysninger om, hvad der maa anses for godtgjort

<sup>1</sup> Forøvrigt forekommer ordet i denne betydning allerede i Christian II's lovgivning (byrettens §§ 1, 21 og 37; landsrettens §§ 67 og 72).

under bevisførelsen — naar bortses fra eventuelle oplysninger om tiltaltes mentale tilstand —. Derimod refereres statsadvokatens anklageskrift jævnlig in extenso.

Naar det herefter maa fastslaas, at rigsraadet paadømte en sag, under hvilken den tiltaltes arvinger ikke vovede at hævde, at tiltalen var urigtig, bliver det næste spørgsmaal, om tiltalen kunne bære det ved dommen fastslaaede resultat. Forf. gør her gældende, at der ikke kan paavises nogen middelalderlig lovbestemmelse, der forbød kritik af kongen, og henviser i denne forbindelse til haandfæstningens regler om ret til sagsanlæg, ja endog oprør imod kongen. Denne argumentation skyder imidlertid over maalet. Det er rigtigt, at kongen skulle staa hver mand til rette for rigsraadet, og at indbyggerne i de tre riger havde ret til at gøre oprør imod kongen, hvis han ikke ville lade sig undervise af rigsraadet; men som det ses, var der foreskrevet bestemte former for udøvelsen af kritiken. Det synes klart, at hvis en mand paa egen haand drog rundt i landene og opfordrede til oprør imod kongen, kunne han ikke være dækket af en bestemmelse, som betingede oprørsretten af, at kongen ikke havde villet lade sig undervise af rigsraadet, og adgangen til at sagsøge kongen for rigsraadet medførte ikke automatisk, at man kunne tillade sig alle mulige ærekrænkende udtalelser bag kongens ryg. Forf. strejfer den mulighed, at der m. h. t. anklagen mod Poul Laxmand for at have stemplet kong Hans som en skadelig herre og konge, kan være tale om romerretlig indflydelse. Denne hypotese er imidlertid uden hold i kendsgerningerne. Hverken anklagen eller dommene betragter Poul Laxmands forhold i saa henseende som majestætsforbrydelse. Noget andet er, at det som en ærekrænkelse kunne være erstatningsforpligtende. Om et eventuelt strafansvar udtalte dommene sig ikke.

Hvad de to andre anklagepunkter angaar, anerkender forf., at Poul Laxmands opfordring til det svenske rigsraad om at gøre modstand imod kong Hans — anklagens rigtighed forudsat — udgjorde landsforræderi. Herom kan der heller ikke rejses nogen tvivl, og landstingsdommen foretog saaledes en rigtig subsumtion af det forhold, tiltalen angik.

Om rigsraadsdommen gælder, at den ganske afholdt sig fra at give en juridisk karakteristik af de forskellige forhold, og indskrænkede sig til at betragte dem som erstatningsforpligtende handlinger. Hvorvidt den omstændighed, at Poul Laxmand skulle have sendt brev og bud ind i Stockholm til kongens fjender, i sig selv kunne medføre et erstatningsansvar for ham (se herom s. 103), afhænger af omstændigheder, herunder tidspunktet for

den paagældende sendefærd, om hvilke vi ikke er tilstrækkelig underrettet. Iøvrigt skal blot bemærkes, at den omstændighed, at rigsraadet som begrundelse for erstatningsansvaret udtalte, at det ville være uhørligt, om saadanne gerninger skulle forblive »upinte«, ikke maa tages som udtryk for, at erstatningen opfattedes som straf. »Pine« kan være fællesbetegnelse for alle ubehagelige retsfølger i anledning af en retskrænkelse, det være sig straf, erstatning eller selvtægt. I moderne sprog kunne rigsraadets tankegang udtrykkes paa følgende maade: Det ville være urimeligt, hvis Poul Laxmands handlinger ikke skulle give anledning til anvendelse af sanktioner af den ene eller den anden art.

Jeg vender mig herefter til det ovenfor s. 383 under 2. omhandlede problem og maa m. h. t. dette indskrænke mig til at sætte spørgsmaalstegn ved forskellige af forf.s resultater. Personlig anser jeg mig for at være ganske ude af stand til at udtale mig om, hvad en domstol i nutiden ville fastslaa m. h. t. Poul Laxmands skyld eller uskyld paa det foreliggende grundlag. Sagen er faktisk meget daarligt oplyst. Vi kender ikke det bevismateriale, som blev forelagt rigsraadet, og det senere fremkomne materiale er saa spinkelt, at vi intet kan bygge med sikkerhed paa det. Hvis man vil hævde, at Poul Laxmand i virkeligheden var uskyldig i de forhold, som han efter sin død blev anklaget for, bliver det udtryk for et rent subjektivt skøn, som ikke kan faa andet end hypotesens karakter. De to rigsraadserklæringer fra 1512 og 1513 har kun ringe bevisværdi. Hovedindholdet af dem er et referat af, hvad Sten Sture havde sagt om Poul Laxmand, og naar man ved, at Sten Stures politiske løbebane altid var karakteriseret ved dobbeltspil, skal man næppe lægge megen vægt paa, hvad han fandt for godt at meddele sine kolleger inden for det svenske rigsraad om Poul Laxmand. Der er heller intet til hinder for, at Sten Sture var det eneste medlem af rigsraadet, som var traadt i forbindelse med Poul Laxmand, og at de rigsraader, som afgav erklæringerne, derfor kan have været i god tro, naar de bedyrede, at de kun kendte Poul Laxmand som en af kong Hans' tro mænd. Iøvrigt svækkes erklæringernes beviskraft i nogen grad ved, at de blev afgivet med det formaal at skaffe Abraham Eriksen Gyldenstjerne noget af hans hustrus gods tilbage. De kan derfor godt have været stillet paa skruer, rent bortset fra, at forholdet mellem kongen og rigsraadet paa det paagældende tidspunkt — som af forf. fremhævet — havde karakter af en politisk krisesituation.

Hvad dernæst angaar den iøvrigt ubekendte Esbern Skrivers kolportage af rygter til Mourits Nielsen Gyldenstjerne i hans brev af 22. august 1502, maa jeg sige, at uanset hvilken trovær-

dighed man vil tillægge denne kilde, læser jeg brevet paa en helt anden maade end forf. Dennes udtalelser (s. 93f.) maa forstaaes saaledes, at Esbern Skriver i brevet havde givet udtryk for, at der var folk, som mente, at der ikke var meget hold i anklagen mod Poul Laxmand. Denne forstaaelse forekommer mig temmelig fjerntliggende. Hvis der virkelig var folk, som ville give store penge til, at sagen mod den afdøde rigshofmester kunne standses, kunne disse folk i hvert fald ikke være kongen og hans raadgivere. Det stod nemlig kongen frit for til enhver tid at standse den af ham rejste sag, idet denne jo ikke rullede af sig selv, naar den engang var sat i gang — saaledes som en offentlig straffesag i vore dage — men til enhver tid forudsatte sagsøgerens medvirkning. De folk som gerne saa sagen standset, maa derfor være Poul Laxmands frænder, og det er højst sandsynligt, at de ville have betalt endog meget betydelige beløb for at opnaa en forligsmæssig afgørelse af sagen, som kunne redde en større del af Poul Laxmands formue ud af det truende ragnarok. Hvis denne fortolkning er rigtig, og der skal meget til for at drage den i tvivl, er meningen med Esbern Skrivers brev altsaa den stikmodsatte af den af forf. antagne, og hvad enten man vil betragte ham som en ren eller plumret kilde, kan man af hans udtalelser forstaa, at sagen opfattedes som meget farlig for Poul Laxmands arvinger. At Mourits Nielsen Gyldenstjernes nærværelse paa herredagen under disse omstændigheder var meget ønskelig, er saaledes ikke udslag af nogen optimisme, men tværtimod udtryk for en vis desperation: *»och slaar her Oluff sin store liidh til, ath i skulle komme ther tha«*.

Endelig skal m. h. t. Poul Helgesens karakteristik af dommen bemærkes, at han ikke svinger sig højere op end til at betegne den som en *»sententia iniqua«* — en ejendommelig spagfærdig udtalelse af den temperamentsfulde forfatter. Andetsteds uddyber han tilmed karakteristiken *»iniqua«* med ordene: *»qua decernebat contra heredes Pauli Laxmand«*<sup>1</sup>. Hvad der navnlig synes at være faldet Poul Helgesen for brystet, er behandlingen af arvingerne. Derimod drister han sig ikke til at betegne selve anklagen som falsk, selv om han siger om kongen *»nulla probatione fretus«* — et forhold karmeliteren næppe har haft megen viden om. Til sammenligning kan anføres, at han om Christian II's anklage mod Torben Oxe siger, at den var *»mera calumnia«*<sup>2</sup>.

Over for alle disse mere sekundære holdepunkter for, at Poul Laxmand maaske blev domt med urette, staar imidlertid det

<sup>1</sup> Skrifter af Paulus Helie VI (1937), s. 72.

<sup>2</sup> L. c., s. 76.

faktum, at hans arvinger ikke vovede at føre det afgørende — og nemme — befrielsesbevis nemlig partsed med mededsmænd, en omstændighed, som maner til en vis forsigtighed, hvis man vil hævde, at Poul Laxmands dom var et justitsmord.

Hvad endelig angaar forholdet mellem rigsraadets og landstingets dom, paapeger forf. at den tidligere forskning ikke har haft øje for det gaadefulde i, at forfølgningen ved landstinget fortsattes, efter at rigsraadet havde afsagt sin dom. Hertil maa dog bemærkes for Paludan-Müllers vedkommende, at denne forf. betragtede landstingsforfølgningen som den naturlige videreførelse af rigsraadssagen. Forholdet er dog ikke mere gaadefuldt end, at forf. har en forklaring paa rede haand, som han tilmed betegner som den eneste mulige: Kongen og hans raadgivere har ikke været tilfredse med rigsraadets dom, men har ønsket, at Poul Laxmand stempledes som landsforræder.

Hvis dette var kongens ønske, rejser det unægtelig spørgsmaalet om, hvorfor han da ikke fremsatte tiltalen for landsforræderi for rigsraadet, men indskrænkede sig til at begære lov og ret. Forklaringen herpaa kan formentlig kun være den, at man i datiden ikke var sikker paa, om rigsraadet kunne afsige en fredløshedsdom, og kongen under disse omstændigheder ikke har villet nedlægge udtrykkelig paastand herom, medens paa den anden side formuleringen af den af kongen faktisk nedlagte paastand ikke kunne udelukke rigsraadet fra at fastslaa, at Poul Laxmand skulle have sin fred forbrudt. Den af forf. s. 108 antagne tvutrækning mellem kongen og rigsraadet om, hvorvidt rigsraadet skulle erklære Poul Laxmand fredløs, er en ren gisning, som ikke har nogensomhelst hjemmel i kilderne. Naar man kunne betvivle rigsraadets kompetence i fredløshedssager, skyldtes dette den klare bestemmelse i den sjællandske landskabslov: Eriks sjællandske lov II. 50, hvorefter alt, hvad der medfører fredløshed, skal forfølges paa landstinget. Denne udtrykkelige bestemmelse var aldrig blevet ophævet, og bestemmelsen i haandfæstningens § 11 om, at kongen skulle sagsøge aandelige og verdslige gode mænd for rigsraadet, kunne godt fortolkes saaledes, at landslovens særregel om fredløshedssager var opretholdt<sup>1</sup>. Det er da

<sup>1</sup> At landstingene kunne afsige fredløshedsdomme over herremænd, synes utvivlsomt efter Christian II's haandfæstning § 48. Spørgsmaalet var kun, hvorvidt rettertinget *ogsaa* var i stand til det, og herom kunne der meget vel herske tvivl i datiden, som næppe havde nogen klar erindring om forholdene i det 13. aarh. Oluf Stigssøn Krognos' renselsesed viser intet, idet der her synes at foreligge en udenretlig vedtagelse mellem kongen og ham («han hade *forpliget sig* for wor kærste nadige herre forne lag at gifue»), ikke en bevisførelse som var led i en almindelig proces for rettertinget eller en anden domstol.



ogsaa karakteristisk, at man i Christian II's haandfæstning § 19 — maaske under indtryk af Poul Laxmands sag — udtrykkelig fastslog, at denne værnetingsregel gjaldt *»ehwadt sag thet er, ænthen iord ellir andit, om thet er poæ wor oc kronens wegne«*

Hvis det var kongen magtpaaliggende at faa fæstet landsforrædernavnet paa Poul Laxmand, var der efter rigsraadsdommen ingen vej uden om at genoptage landstingsforfølgningen. Paa den anden side er det ikke indlysende, at et saadant motiv har kunnet spille nogen større rolle for kongen. I forhold til Poul Laxmands standsfæller gjorde det næppe fra eller til, om Poul Laxmand efter sin død blev kendt fredløs af Sjællandsfar landsting, og økonomisk set var landstingsforfølgningen uden interesse, idet kongen havde faaet alt, hvad han kunne ønske, i kraft af rigsraadets dom. Kongen undlod da ogsaa at drage de naturlige konsekvenser af en fredløshedsdom for en uærlig forbrydelse som landsforræderi, nemlig at kræve Poul Laxmands begravelse fjernet fra St. Marie kirke i Helsingør. Huitfeldt siger udtrykkelig, at han ligger begravet i klostret i Helsingør, og en i 1723 optagen fortegnelse over begravelserne i kirken nævner som nr. 4 i midtergangen: Ein altes Begräbnis eines Reichshofmeister Lachsmann<sup>1</sup>. Gravstenen blev formentlig fjernet sammen med mange andre ved reparationsarbejder i midten af det 18. aarh., men over højalteret findes stadig Poul Laxmands fædrene og mødrene vaaben<sup>2</sup>.

Forklaringen er derfor sikkert en helt anden end den af forf. antagne. Det var ikke kongen, men Ebbe Strangesen, Poul Laxmands drabsmand, som var interesseret i, at Poul Laxmand blev kendt fredløs efter sin død. Ebbe Strangesen var allerede i 1504 kommet ind i rigsraadet og stod altsaa højt i kongens gunst. Det var et andet udslag af den kongelige naade, naar landstingsforfølgningen blev genoptaget. Førte denne til en fredløshedsdom, var denne ensbetydende med, at drabet paa Poul Laxmand ikke kunne begrunde noget krav paa mandebod fra hans frænders side. Naar man tænker paa, at drabet paa Niels Hak 6 aar efter medførte et bødekrav fra dennes frænder paa ikke mindre end 4000 mark, kan man gøre sig en svag forestilling om, i hvilket økonomisk niveau mandeboden for Poul Laxmand ville komme til at ligge. Det er derfor intet under, at Ebbe Strangesen og hans hustru var stærkt nervøse i efteraaret 1502, jfr. hendes brev til Henrik Krummedige. Dette nervepres borttoges definitivt ved Sjællandsfar landstingsdom af 1503, og den videre forfølgning

<sup>1</sup> Gkgl. S., 2338, 4°.

<sup>2</sup> Traps Danmark, 5. udg. III, 1, s. 36.

ved de andre landes ting, som Paludan-Müller ansaa for selvfølgelig, men hvorefter ingen efterretning er bevaret, kunne spares, da drabet var foregaaet paa Sjælland og derfor legaliseredes ved en Sjællandsfar landstingsdom. At Birger Gunnersen viste en paafaldende mangel paa interesse for landstingsdommen (s. 109), behøver herefter ikke nogen forklaring i politiske meningsforskelle mellem kongen og rigsraadet, men skyldes simpelthen, at landstingsforfølgningen fandt sted til benefice for Ebbe Strangesen og hans frænder, og at Birger Gunnersen var helt klar herover.

Til slut skal fremsættes nogle bemærkninger om, hvorfor kongen gik til landstinget i 1502, forinden han henvendte sig til rigsraadet, et spørgsmaal, paa hvilket forf. ikke giver noget klart svar. Helt gaa uden om dette problem kan man imidlertid ikke, og i det følgende skal jeg forsøge at besvare det, selv om svaret maa blive af en vis hypotetisk karakter. Den omstændighed, at kongen mødte personlig paa tinget, viser, at sagen fra hans side var lagt op med en vis effekt, og det er muligt, at kongen har regnet med, at landsdommeren ville lade sig overrumple af den uvante situation. Han er formentlig ogsaa gaaet ud fra, at en fredløshedsdom lettere — eller maaske kun — lod sig erhverve paa landstinget, jfr. at han ikke for rigsraadet gentog sin paastand om en fredsløshedsdom. Imidlertid ødelagde kongen ganske sin processuelle stilling paa landstinget, og landsdommeren havde tilstrækkeligt moralsk mod og juridisk rygrad til at konstatere dette. Kongen havde paa egen haand beslaglagt — ikke, som forf. siger, *konfiskeret* — Poul Laxmands gods og kædede nu sin anklage for landsforræderi sammen med en opfordring til arvingerne om at paatage sig ansvaret for Poul Laxmands handlinger. Hvis de paatog sig dette ansvar, hvis rækkevidde var uoverskueligt, var han villig til at ophæve beslaglæggelsen. For at kongen kunne fremsætte dette tilbud, maatte det imidlertid først være konstateret, at godset med rette tilhørte ham. At gøre udleveringen af gods, der tilhørte arvingerne, betinget af, at de ville paatage sig et vist ansvar, var en ulovlighed. Men spørgsmaalet om, hvorvidt kongen havde krav paa godset, maatte efter haandfæstningens § 11 høre under rigsraadet, og det var derfor med fuld føje, at landsdommeren udsatte sagen, indtil denne afgørelse var truffet. Man kan ikke lade være med at føle en vis beundring for den iøvrigt ukendte landsdommer, der var i stand til at holde hovedet klart i den uvante situation, som kongens optræden havde bragt ham i, idet han ikke veg tilbage for at sende kong Hans bort som dommer med uforrettet sag. Hvis forf.s karakteristik af kong Hans (s. 135), hvorefter denne,

naar tiden var inde, kunne slaa til med en for moralske hensyn temmelig blottet kraft, er rigtig, maa landsdommerens optræden, tilmed siges at være udtryk for et betydeligt personligt mod.

*Stig Juul.*

**A History of Prices and Wages in Denmark 1660-1800.** By Astrid Friis and Kristof Glamann. Vol. I. - Published for the Institute of Economics and History, Copenhagen, by Longmans, Green and Co., London 1958. XV + 350 sider.

Der ligger mange års arbejde bag det udkomne første bind af den store danske prishistorie. Man begyndte planlægningen ved Institutet for Historie og Samfundsøkonomi så tidligt som i 1939, på et tidspunkt, da der nylig var fremkommet store prishistoriske værker i udlandet, til dels fremkaldt ved det initiativ, der var taget af »den internationale videnskabelige komité for prishistorie«. Der blev indsamlet en del materiale i de følgende år, men først efter krigen kom arbejdet fuldt i gang. En række godsarkiver blev gennemgået, man skaffede oplysninger fra handelskompagniernes og kurantbankens akter, fra kirke- og kæmnerregnskaber og i høj grad fra centraladministrationens arkiver, foruden naturligvis trykt materiale. Hvor meget det drejer sig om, skønner man vel først, når man prøver at blade i de mange kartotekasser og opgørelserne over, hvad der er indsamlet og registreret<sup>1</sup>. Og dog har forfatterne utvivlsomt erkendt, at det vanskeligste stod tilbage, da materialet skulle tilrettelægges for udgivelsen. Det var en ikke ringe byrde, professor Astrid Friis påtog sig, da hun i 1949, efter Albert Olsens død, overtog ledelsen af arbejdet med prishistorien. Professor Kristof Glamann, der har deltaget i arbejdet siden 1946, står sammen med Astrid Friis som forfatter. Ved arbejdet med det udkomne første bind har desuden i særlig grad medvirket adjunkt Elly Mogensen, lektor Erling Olsen, arkivar Edit Rasmussen, dr. Fridlev Skrubbeltrang og mag. art. Kirsten Willerslev.

Man har valgt 1660 som udgangspunkt for prishistorien. Der findes oplysninger om danske prisforhold længere tilbage, men først fra enevældens tid kan der opstilles nogenlunde sammenhængende rækker af ensartede oplysninger, gennemgående endda først fra tiden efter 1700. Fra 1500- og 1600-tallet har vi ikke et

<sup>1</sup> I forordet til bind I er der givet en redegørelse for indsamlingsarbejdet og en liste over de varer og lønninger, man har udvalgt. Det indsamlede materiale overgår fra juli 1960 til Det Historiske Institut.